

Muhasebe Biliminin Toplumsal Gelişime Katkısı Bağlamında Türkiye'nin Kayıt Dışılık Sorunu ve Ekonomik Büyüme ile İlişkisi

İD NİSA KIYMET ŞAHİN^a İD UTKU ALTUNÖZ^b

Geliş Tarihi: 10.03.2020 | Kabul Tarihi: 14.09.2020

Öz: Kayıt dışılık, işletmelerin vergi ve sosyal güvenlik prim ödemelerini yerine getirmemeleri gibi nedenlerle işletmelere maliyet avantajı sağlarken karlılıklarını arttırmakta fakat piyasada haksız rekabet yaratmaktadır. Bu durum aynı zamanda yasal yükümlüklerini yerine getiren kayıtlı kesimin faaliyet alanını da daraltmaktadır. Vergi kayıp kaçaklarının oluşumunda en önemli etken ticari faaliyetlerin belgelendirilmeyişidir. Muhasebe bilgi sisteminin güvenilirliği ve muhasebe meslek mensuplarının nitelikleri işletmelerin faaliyetlerinin belgelendirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu çalışmada muhasebe biliminin toplumsal gelişime ve ekonomik büyümeye olan katkısı muhasebe bilgi sistemine olan ihtiyaç kapsamında ele alınmıştır. Geniş bir literatür taramasının ardından Türkiye'nin kayıt dışılık sorunu, muhasebe bilimi açısından irdelenmiş ve Türkiye ekonomisinin büyümesine olan etkileri ekonometrik analiz ile test edilmiştir. 1998-2018 yılları arasında yapılan ekonometrik analizde regresyon ve Granger nedensellik yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe bilimi, kayıt dışılık, vergi kayıpları, Granger.

^a Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir MYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü
nisasahin@balikesir.edu.tr

^b Sinop Üniversitesi, Boyabat İİBF, Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Böl.

Contribution to Social Development of Accounting Science in the Context of Turkey's Informality Issues and the Relationship with the Economic Growth

Abstract: Informality increases the profitability of enterprises and causes unfair competition in the market while providing cost advantages to enterprises due to reasons such as tax and social security premium payments. This situation also narrows the scope of activity of the registered sector that fulfills its legal obligations. The most important factor in the formation of tax losses is the lack of documentation of commercial activities. The reliability of the accounting information system and the qualifications of professional accountants play an important role in documenting the activities of enterprises. In this study, the contribution of accounting science to social development and economic growth will be discussed within the scope of the need for accounting information system. After an extensive literature review of Turkey's informality issue will be discussed in terms of accounting science and its effects on the growth of Turkey's economy will be tested by econometric analysis. In the econometric analysis between 1988-2018, regression and Granger causality methods will be used.

Keywords: Accounting science, informality, tax loses, Granger.

Giriş

Kayıt dışılık sorunu, kamunun en çok fon kaynağı yaratan vergilerin tam olarak toplanamamasına neden olmakta ve bu sebeple üzerinde çözüm bulunması gereken en mühim ekonomik problemler arasında yer almaktadır. Kamu, vergi kayıp ve kaçaklarından kaynaklanan finansman açığını gidermek amacıyla, vergi oranlarını arttırmak, ek vergiler koymak ya da borç yükünü arttırmak durumunda kalmaktadır.

Kankılıç (2015)'a göre, kayıt dışı ekonomik oranlardaki yükselme beraberinde ekonomide haksız rekabet ortamı doğurmakta, gelir dağılımında oluşan adaletsizliklerin yanında mükellefler vergi ödemelerine karşı duyarsızlaşmakta, vergi bilinci ve toplumsal değerler yıpranmaktadır. Kayıt dışı ekonomiyle mücadelenin başarıya ulaşabilmesi, etkin bir denetim mekanizmasının işleyişinin yanı sıra kayıt dışılığa sebep olan durumların ve ölçüklerinin tespit edilmesine, toplumun tüm kesimlerinin desteğinin alınarak kamu kuruluşlarıyla birlikte koordineli çalışılmasına bağlıdır.

1. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı

Kayıt dışı ekonomi, en yaygın tanımıyla ekonomik faaliyetin fiilen gerçekleştirilmesine rağmen, bu faaliyetlerle ilgili kayıtların tutulmayarak devletten saklanması ve dolayısıyla vergilendirilmeyen gelirler ve denetlenemeyen yasal ya da yasal olmayan ekonomik faaliyetlerdir.

Philip Smith ise (1994) kayıt dışı ekonomiyi; resmi Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) hesaplamalarına dahil olmayan, resmi veya gayri resmi piyasa temelli mal ve hizmet üretimi olarak tanımlamaktadır (Aktaran Kök ve Şapçı, 2005,s.2)

Tablo 1'de kayıt dışı ekonomik faaliyet türleri yasal ve yasal olmayan faaliyetler olarak sınıflandırılmıştır.

Tablo 1: Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyet Türleri

Faaliyet Türleri	Parasal İşlemler		Parasal Olmayan İşlemler	
Yasal Olmayanlar	Çalıntı Eşya Ticareti, Uyuşturucu Üretimi ve Ticareti, Fuhuş, Kumar, Kaçakçılık vb.		Uyuşturucu, Kaçakçılık ve Çalıntı Eşya Ticareti Ürünlerinin Takası, Bireysel İhtiyaç İçin Hırsızlık, Kendi Kullanımı İçin Uyuşturucu Üretimi vb.	
	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma
Yasal Olanlar	Yasal Mal ve Hizmet Üretimi Çerçevesinde Kendi Çalışmasından Elde Ettiği Ücret, Maaş vb. Gelirleri Göstermeme	Çalışanları Az Gösterme, Ödemeleri Düşük Gösterme vb.	Yasal Mal ve Hizmet Değişimleri	Kendi İşlerini Kendisi Yapma veya Komşu ve Benzerlerinden Yardım Alma

Kaynak: Lippert ve Walker, 1997, s.5; Schneider ve Enste, 2000, s.5'ten aktaran Gediz Oral vd., 2015, s. 121.

1.1. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri

Kayıt dışı ekonominin sebepleri incelendiğinde, Türkiye’de ekonomik, finansal, siyasal, sosyal ve hukuki nedenler ön plana çıkmaktadır. Neredeyse her alanda iyileştirmelere ihtiyaç duyulan kayıt dışı ekonominin başlıca nedenlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Kök ve Şapçı, 2005, s.5-6; Akkoç ve Demir, 2011, s.4):

- Gelir dağılımındaki adaletsizlikler
- Adil olmayan vergi dağılımı
- Vergi oranlarındaki yükseklikler
- Vergi ahlakındaki yetersizlikler, vergi bilincinin tam

olarak yerleşmemiş olması

- Mali mevzuattaki karmaşıklıklar
- Muhasebe meslek mensuplarının yetkilerinin sınırlılığı
- Etkin denetim sisteminin olmayışı
- Yüksek enflasyon, ekonomik istikrarsızlıklar ve krizler
- Kayıtlı ekonomilerde iş yaratma ve gelir olanaklarının sınırlı ve maliyetlerinin fazlalığı
- Zorunlu erken emeklilik uygulamaları
- Ekonomi politikaları, kamunun getirdiği katı düzenlemeler
- Düşük milli gelir düzeyi
- Yasadışı yapılan göçler ve yabancı kaçak işçi çalıştırılması
- Sık çıkarılan vergi afları, vergi istisna ve muafiyetleri
- Devletin etkin ve güçlü olmayışı, hukuki boşluklar
- İşsizlik

Ekonomilerde para ve mal hareketi olarak iki yönlü hareket vardır. Kayıt dışı ekonomilerde genel olarak para hareketlerinin nakit para yoluyla yapılması, finans sektörünün tam olarak gelişmemiş olması işlemlerin kayıt dışı kalmasına ortam hazırlamaktadır (GİB,2010).

Türk Vergi Sistemine göre, vergi mükellefi belirli dönemlerde elde ettikleri kazançlar üzerinden kanunda belirtildiği oranlar üzerinden ne kadar vergi ödemesi gerektiğini beyan eder. Beyan usulü adı verilen bu yöntemde Vergi Dairesi, beyanname ile bildirilen tutarın doğruluğunu denetlemekle yetinmektedir. Aynı zamanda yetersiz olmakla birlikte, kayıt dışılığı engelleyebilmek için ara ara vergi kontrolleri ve çapraz kontroller yapmaktadır.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin tespiti için etkin bir denetim mekanizmasının oluşturulması zorunludur. Bunun için de öncelikle vergi mükelleflerinde vergi bilinci ve ahlakının yerleştirilmesi, vergi tabanının genişletilmesi ve denetiminin adaletli yapılıyor olması gereklidir. Yapılan denetimlerdeki yetersizlikler neticesinde, vergi kayıp ve kaçakları ile sigortası yaptırılma-

dan çalıştırılan işçilerin ortaya çıkarılmayışı, ayrıca siyasi nedenlerle sıklıkla çıkarılan vergi afları toplum bünyesinde yaratılmaya çalışılan vergi ahlakının önündeki en büyük engellerdir. Çıkarılan vergi kanunları sorunları gidermeye yetmemektedir. Vergi kayıp ve kaçakları bütçe gelirlerini azaltarak makro ekonomik göstergeleri yanıltmaktadır (Gediz Oral vd.,2015,s.129; İlhan, 2007,s.8-9).

Ayrıca, kurumları kayıtlı olmayan ekonomiye yönlendiren nedenlerin başında yine işlem maliyetlerinin (sigorta primleri, vergiler, kiralar, harç bedelleri vb.) piyasanın üstesinden gelemeyeceği kadar aşırı oluşudur. (Akkoç ve Demir, 2011,s.6).

Akkoç ve Demir (2011) muhasebe alanında çalışanlar, vergi denetçileri ve işletmelerin yönetim kadrolarında görev yapanlar üzerinde kayıt dışı ekonomiyi algılamalarına yönelik yaptıkları çalışmalarında, KDV oranlarındaki aşırılığın belge kullanmadan yapılan (faturasız) işlemleri yapmayı teşvik ettiğini, ithalattaki artışların kayıt dışılığı arttırdığını, sıklıkla gündeme gelen vergi aflarının mükelleflerin vergi sorumluluklarını yerine getirmeleri açısından caydırıcı olduğunu ve dolayısıyla kayıt dışı oranlarını arttırdığı sonuçlarına ulaşmışlardır.

Aynı çalışmalarında, bireylerin vergiye gönüllü uyumunu sağlayıcı uygulamalara başvurulmasının gerekliliği, toplum nezdinde vergi ahlakı ve bilincinin oluşturulmasının öncelikli olduğu, vergi cezalarının caydırıcı olmasının gerekliliği, denetimin ne denli önemli olduğu ve siyasal kararların kayıt dışılığı önlemede çok önemli bir yerinin olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır.

1.2. Kayıt Dışı Ekonominin Sonuçları ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Önleme Çabaları

Kayıt dışı ekonominin varlığı ekonominin genelini etkilemektedir. Mali sistemdeki bozulmalar, eksik vergi gelirleri, kamunun yapması gereken hizmetler için gerekli finansal kaynakların yetersiz kalmasına, bu durum vergide eşitsizliklere neden olmakta ve verimi düşürmektedir.

Kayıt dışı ekonomik oranların fazla olduğu ekonomilerde, işsizlik oranları, milli gelir vb. oldukça önemli makroekonomik göstergeler yanlış neticeler vermektedir. Kayıt dışı ekonomi kişi ve işletmeler arasında haksız rekabetin yaşanmasına, sosyal güvenlik sisteminin mali yapısının bozulmasına, toplumda zaman içerisinde kayıt dışılığın normalleşmesine, bireysel farklılıkların azalmasına ve yapılan gayri meşruluğun meşrulaşmasına sebep olmaktadır. Vergisini ödeyen mükelleflere haksız bir yük getirmesi, vergilerini ödedikleri için pişman olmalarına sebep olabilmektedir (Kankılıç, 2015,s.9; Kök ve Şapçı, 2005, s.6-7).

Kayıt dışı ekonomi verginin eksik tahakkuk etmesine, kamu maliye politikalarının yetersiz kalmasına, haksız rekabete, fon kaynaklarının gereksiz israf edilmesine, vergi gelirlerinin azalmasına, vergi dağılımındaki haksızlıklara ve ekonomik verilerin sonuçlarına karşı güven duyulmamasına sebep olmaktadır (Bağırzade, 2015'den aktaran Daştan, 2017, s.1263).

Öte yandan denetim sisteminin yeterli olmadığını düşünen mükellefler kayıt dışılığa yönelebilmektedir. Etkin denetim sisteminin varlığı vergi tabanının gelişmesine, vergi oranlarının düşürülmesine, vergi sayısının azalmasına böylece mükelleflerin sisteme güvenmelerine sebep olacaktır (Gediz Oral vd.,2015, s.140). Etkin denetim sisteminin varlığının kayıt dışılığını azaltacağı açık olmakla birlikte, toplumun içerisinde kayıt dışılığın yarattığı kayıpların ne denli önemli sorunlara yol açacağı bilinci yerleşmedikçe ve bütün kurumlar bu sorunun çözümü bağlamında işbirlikçi davranmadıkları sürece kayıt dışı ekonomiyle mücadelede başarılı olunamayacaktır (Kankılıç, 2015, s.12).

Kayıt dışı ekonominin pek çok olumsuz etkisinin yanında, nitelsiz iş gücüne istihdam kapısı yaratarak ekonomik büyümeye katkı sağlaması, böylece bir sosyal tampon görevi üstlenmesi de olumlu sonucu olarak literatürde yer almaktadır.

Ekonomik yapının sağlıklı ve istikrarlı bir şekilde büyümesi önündeki en büyük sorunlardan biri olan kayıt dışı ekonomiyi önlemek, öncelikle devletin belirlediği mücadele stratejileri-

nin tüm kuruluşlarca uygulanmasına ve kamuoyu desteğinin alınmasına bağlıdır. Bireylerin vergiye gönüllü katılımının sağlanabilmesi, devletin şeffaflığının sağlanması ve ödenen vergilerin hangi alanlarda kullanıldığı konusunda bilgilendirme yapılmasına bağlıdır (Akkoç ve Demir, 2011, s.3).

Etkin vergi denetimin yapılabilmesi denetçi sayılarının yeterli olmasını gerektirmektedir. Denetçilerin iş yüklerinin fazlalığı kayıt dışılığın tespitini zorlaştırmaktadır. İşletmelere sıklıkla denetimlerin yapılması ve cezaların uygulanması caydırıcı olabilmektedir. Ayrıca e-devlet kapsamında yürütülen devletin şeffaflaştırılması çalışmaları, vergi cezalarındaki ya da oranlarındaki indirimler, vergi aflarının çıkarılması kayıt dışılığı önlemeye yönelik adımlardır. Ancak sürekli af beklentisi içinde olan mükelleflerin vergiye uyum süreci olumsuz etkilenmektedir (Akkoç ve Demir, 2011, s.6-7).

1.3. Kayıt Dışılıkla Mücadelede Muhasebe Bilgi Sisteminin Önemi

Muhasebe bilgi sisteminin, işletmelerin geleceğinin şekillendirilmesi ve Türkiye'nin sosyal ve ekonomik gelişimine katkı sağlaması bağlamında doğru, güvenilir ve zamanında bilgilerin sunumunda oldukça önemli bir rolü bulunmaktadır. Tüm mali nitelikli işlemlerin ve olayların kaydedilmesi, sınıflandırılması, özetlenmesi ve ardından sonuçların yorumlanması ve analiz edilmesi şeklinde tanımlanan muhasebe, günümüzde toplum-sal gelişime çok daha fazla katkı sunmaktadır.

Muhasebe bilgi sistemi özellikle, kayıt dışılıkla mücadelede, vergi kayıp ve kaçaklarının tespitinde, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık konusunda, gelir dağılımında adaletin sağlanmasında, bilirkişilik ve adli muhasebecilik konularında adalete yardımcı olma hususlarında, finansal krizlerle mücadeleye yardımcı olma konularında sisteme veri akışı sağlamaktadır (Daştan, 2017, s.1262-1263). Kaliteli muhasebe veri akışı etkin bir denetim için uygun ortamı hazırlamaktadır.

3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli

Mali Müşavirlik Kanunu'nun 2.maddesinde, "Muhasebecilik ve mali müşavirlik mesleğinin konusu:

Gerçek ve tüzelkişilere ait teşebbüs ve işletmelerin;

a) Genel kabul görmüş muhasebe prensipleri ve ilgili mevzuat hükümleri gereğince, defterlerini tutmak, bilanço, kar/zarar tablosu ve beyannameleri ile diğer belgelerini düzenlemek ve benzeri işleri yapmak.

b) Muhasebe sistemlerini kurmak, geliştirmek, işletmecilik, muhasebe, finans, mali mevzuat ve bunların uygulamaları ile ilgili işlerini düzenlemek veya bu konularda müşavirlik yapmak.

c) Yukarıdaki bentte yazılı konularda, belgelerine dayanılarak, inceleme, tahlil, denetim yapmak, mali tablo ve beyannamelerle ilgili konularda yazılı görüş vermek, rapor ve benzerlerini düzenlemek, tahkim, bilirkişilik ve benzeri işleri yapmak.

Yukarıda sayılan işleri; bir işyerine bağlı olmaksızın yapanlara Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM) denir.

Yeminli mali müşavirlik mesleğinin konusu:

(A) fıkrasının (b) ve (c) bentlerinde yazılı işleri yapmanın yanında Kanununun 12 nci maddesine göre çıkartılacak yönetmelik çerçevesinde tasdik işlerini yapmaktır. Yeminli mali müşavirler muhasebe ile ilgili defter tutamazlar, muhasebe bürosu açamazlar ve muhasebe bürolarına ortak olamazlar."

Muhasebe meslek mensupları, yukarıda belirtilen işleri gerçekleştirirken 3568 sayılı kanuna, yasa ve yönetmeliklere hakim olmalı ve uygun hareket etmelidirler. Mali işlemlerin ilk adımının atıldığı muhasebe mesleğine, özellikle vergisel açıdan kayıp ve kaçakların önlenmesinde, sahte olarak düzenlenmiş ve yanılmak amacıyla kullanılan belgelerin tespiti ve kullanımını önlemede önemli görevler düşmektedir. Serbest Muhasebeci Mali Müşavir Odaları'nın SMMM'ler üzerindeki denetimlerini arttırmaları da kayıt dışı işlemlerin kayıt altına alınması için alınabilecek önlemlerdendir (Akkoç ve Demir, 2011, s.5).

Türkiye'de kamu yönetiminde şeffaflığın sağlanabilmesi

için son yıllarda e-devlet uygulamalarına ağırlık verilmektedir. Muhasebe bilgi sistemi de bu kapsamda teknolojik gelişmelerden faydalanmakta e-defter, e-beyanname, e-fatura, gibi uygulamalara geçilerek mükelleflerin işlem kalite ve hızı arttırılırken, maliyetler azalmaktadır. Aynı zamanda işlemlerin elektronik ortamda kayıt altına alınması ve muhafaza edilmesi ile denetim faaliyetleri daha etkin ve kapsamlı bir şekilde yerine getirilerek kayıt dışılığın önlenmesinde önemli adımlar atılmış olmaktadır.

E-muhasebe uygulamalarının, vergi kayıp ve kaçak sorunları, cezaların-denetimlerin etkisizliği, bürokratik ve benzeri sorunları azaltabilmesi için vergi dairelerinin yeniden yapılandırılması, teknolojik bir altyapıya sahip olması, vergi dairelerinde çalışan personelin iş yükünün azaltılması, sistematik çalışma imkânları sağlanması gerekmektedir (Aydemir, 1995'ten aktaran, Çarıkçı, 2018, s.137).

E-muhasebe uygulamaları ile ayrıca; işletmelerde yönetsel etkinliğin arttırılması, dünya ile ticari entegrasyonun sağlanmasında etkinliğin arttırılması, vergiye gönüllü uyum seviyelerinin arttırılması ve genel olarak da teknolojik gelişmelerin ticari hayatta etkinliğinin arttırılması amaçlanmaktadır (Elçin vd.,2018, s.16).

Kayıt dışı ekonomiyle etkin bir şekilde mücadele kapsamında Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından 19.10.2019 tarihli ve 30923 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 509 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ile;

- E-Fatura uygulamasına geçmek zorunda olan vergi mükelleflerinin E-Arşiv Fatura uygulamasına da geçmelerine dair zorunluluk getirilmiştir.

- Öngörülen ciro limitleri 10.000.000 TL'den 5.000.000 TL'ye indirilen E-Belge ve E-Defter zorunlulukları ile mükellef gruplarının kapsamı genişletildi. Vergi bakımından kritik öneme sahip sektörler ve mükellefler zorunlu kapsamına dahil edildi.

- E-Gider Pusulası, e-Sigorta Poliçesi, e-Döviz Alım-Satım Belgesi, e-Dekont, ve e-Sigorta Komisyon Gider Belgesi hazırlandı.
- Muhasebe meslek mensuplarının tümüne 2020 yılı Haziran ayı itibariyle E-Serbest Meslek Makbuzu şeklinde kendi serbest meslek makbuzlarını hazırlama şartı getirildi.
- 1 Ocak 2020 tarihi itibariyle sebze ve meyve ticareti yapmakta olan komisyonculara E-Arşiv Fatura, E-Fatura, E-İrsaliye, E-Defter ve E-Müstahsil Makbuzu düzenlemeleri zorunlu hale getirildi.
- İnternet satışı yapmakta olan E-Ticaret paydaşı olan firmalar, sanal ortamda ilan verenler, reklam verenlere aracılık edenlere E-Fatura ve E-Arşiv Fatura uygulamasına geçme şartı getirildi.
- Madencilik ve demir-çelik sektörlerinde kayıt dışılığı önlemek ve haksız rekabeti yok etmek için ihracat, ithalat ve imalat alanlarında çalışanlara E-İrsaliye uygulamasına geçme şartı getirildi.

Bu düzenlemelere ek olarak, kamuda özellikle kayıtlı ekonominin önemine yönelik toplumsal bilinci arttırmak için kapsamlı faaliyetler planlanmaktadır.

1.4. Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçme Yöntemleri

Kayıt dışı faaliyetlerin ekonomik büyüme üzerindeki net etkisi belirsiz olmakla birlikte, vergi hasılatını düşürdüğü, haksız kazançlara yol açtığı, rekabet eşitsizliklerine ve toplumda ahlaki değerlerde yozlaşmaya neden olduğu aşikardır. Bu gibi olumsuz etkileri nedeniyle kayıt dışılığı ölçmek ülke ekonomileri için oldukça önemli bir konudur.

Ekonomideki kayıt dışılığı ölçmek için, doğrudan ve dolaylı adı verilen iki yöntem bulunmaktadır.

Tablo 2: Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçme Yöntemleri

Doğrudan Yöntemler	Anket Yöntemi
	Vergi İnceleme Yaklaşımı
Dolaylı Yöntemler	GSMH Yaklaşımı
	İstihdam Yaklaşımı
	Parasalıcı Yaklaşım
	Fiziksel Girdi (Elektrik Tüketimi) Yöntemi
	MIMIC Model Yaklaşımı

Kaynak: Özçelik ve Özcan, 2006'dan aktaran Gediz Oral vd., 2015, s. 124-125.

Yukarıdaki tüm ölçme yöntemlerinde amaçlanan, fiilen gerçekleşmiş olmakla birlikte milli gelir hesaplarına yansımamış ve kayda girmemiş, denetime tabi tutulmamış faaliyetlerin, kayıtlı ekonomi sonuçlarına oranlanan tahmini büyüklüklerini ortaya çıkarmaktır. Kayıt dışı ekonominin nispi büyüklüğündeki artış, ekonomideki kayıt dışı oranındaki artış hızının resmi GSMH artış hızından daha çok olması anlamındadır (Kök ve Şapçı, 2005, s.26).

Farklı yöntemlerle kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ölçülse bile, yapılan araştırmalar genellikle enflasyonun yüksek olduğu, gelir dağılımında adaletsizliklerin yaşandığı, kamu denetiminin etkin ve yeterli olmadığı, spekülatif kazançların yüksek olduğu ülkelerin kayıt dışı ekonomi oranlarının yüksek olduğunu göstermektedir (Rakıcı, 2011:358'den aktaran Gediz Oral vd.,2015, s.126).

2. Ekonometrik Analiz ve Metodoloji

Çalışmanın ekonometrik analizinde ekonomik büyüme ve kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkinin test edilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda 1998-2018 dönemine ilişkin yıllık veriler modele dahil edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler ve kaynakları Tablo 3'de izlenebilmektedir.

Tablo 3: Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları

Sembol	Değişken	Kaynak
<i>KD</i>	Türkiye'nin Kayıt Dışılığı	Kalkınma Bakanlığı ve TÜİK
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla	TÜİK
BA	Bütçe Açığı	Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

Özellikle Türkçe literatürde farklı yöntemlerle kayıt dışı tahminlerine ulaşıldığı izlenmektedir. Derdiyok (1993) ve Us (2004) vergi denetimi ile, Çetintaş ve Vergil (2003), Aktürk ve diğerleri (2004) ve Erkuş ve Karagöz (2009) ekonometrik yaklaşımla, Karanfil ve Özkaya (2007) Kalman Filtresi yaklaşımıyla ve Ögünç ve Yılmaz (2000), Kök ve Şapçı (2005) ve Akalın ve Kesikoğlu (2007) basit parasal oran yaklaşımıyla kayıt dışılığını tahmin etmişlerdir.

Bu çalışmada, Türkiye'de kayıt dışı ekonominin değişkeni Fiege (1979) tarafından geliştirilmiş, Kök ve Şapçı (2005) ile Akalın ve Kesikoğlu (2007) tarafından kullanılan parasal oran yöntemiyle hesaplanacaktır.

Yöntem hesaplamasında kullanılacak değişkenler toplam dolaşımdaki para (C), kayıtlı nakit para miktarı C_r , kayıt dışı ekonomide nakit para miktarı C_u , D vadesiz mevduat toplamı, D_r kayıt dışı ekonominin olmadığı durumdaki vadesiz mevduatı ifade etmektedir. Bunun yanında D_u kayıt dışı ekonominin vadesiz mevduatını, Y_r milli geliri, Y_u kayıt dışı milli geliri ifade etmektedir. Ayrıca;

v_r : Kayıtlı ekonomide paranın gelir dolaşımındaki hızı

v_u : Kayıt dışı ekonomide paranın gelir dolaşımındaki hızı

β : Kayıtlı ekonomideki paranın gelir dolaşımındaki hızı / kayıt dışı ekonomide paranın gelir dolaşımındaki hızı

kr : Kayıtlı ekonomideki nakit para / vadesiz mevduat oranı

ku : Kayıt dışı ekonomideki nakit para / vadesiz mevduat oranı

Fiege (1979) kayıt dışı hesaplamayı eşitlik (1) ile gerçekleştirmektedir.

$$(1) \quad Y_u = \frac{Y_r(C - k_r D)}{(k_r + 1)D}$$

Eşitlik (1)'de numaralı denklemde ilk olarak (k_r) ye ulaşabilmek için C/D oranı hesaplanmalıdır. Vadesiz mevduat tutarının nakit para/vadesiz mevduat oranı olan (k_r) ile çarpılması ise kayıtlı ekonomide kullanılan toplam para miktarını vermektedir ($Cr = k_r * D$). Dolaşımdaki toplam para miktarından kayıtlı ekonomide kullanılan para miktarının çıkarılması ise kayıt dışı ekonomide dönen toplam para miktarına ulaşılmasını sağlamaktadır. Yani $C_u = C - Cr$ 'dir. Bu yöntemde k_r 'nin tespit edilmesinde genellikle yıllar itibari ile dolaşımdaki paranın vadesiz mevduata oranını gösteren $k_r = C/D$ değerinin en düşük çıktığı yıl baz alınarak diğer yıllar hesapları için bu büyüklükler kullanılmaktadır. Hesaplamalar Tablo 4'deki gibi olup, çeyrek veriler analize yıllık veri olarak hesaplanarak dahil edilmiştir.

Tablo 4: Parasal Oran Yaklaşımı ile Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü

Yıl	1998Q1	1998Q2	1998Q3	1998Q4
Vadesiz Mevduatlar (D)	874.067	1.104.693	1.430.047	1.504.615
Dolaşımdaki Para (C)	711.520	806.380	908.493	1.057.864
(C/D) Kr=0,59769	0,814030	0,729950	0,635280	0,703080
Cr= Kr*D	522.421,1052	660.263,9592	854.724,7914	899.293,3394
GSYİH (Yr)	13.216.010	15.629.441	20.852.112	20.505.584
Paranın Dolaşım Hızı (Yr) (Yr+Yu/D+C)	9,44	8,85	9,13	8,53
Kayıt dışı Ekonomi (Yu)= $\frac{Yr * (C-Kr*D)}{(Kr+1)*D}$	1.789.574,001	1.293.912,105	490.716,139	1.352.616,334
Kayıt dışı Ekonomi /GSYİH (%)	13,5	8,3	2,3	6,6

2000Q3	2000Q2	2000Q1	1999Q4	1999Q3	1999Q2	1999Q1
3.777.746	3.439.481	2.957.141	2.794.042	1.845.857	1.641.031	1.411.636
2.670.065	2.287.779	1.951.389	1.887.153	1.512.903	1.249.621	1.676.601
0,706780	0,665150	0,659890	0,675420	0,819610	0,761480	1,187700
2.257.921,0070	2.055.743,3990	1.767.453,6040	1.669.970,9630	1.103.250,2700	980.827,8184	843.720,7208
48.240.935	38.344.610	33.363.460	31.757.931	30.161.687	23.401.020	19.275.278
7,99	6,98	7,06	7,11	10,23	8,92	8,55
3.294.101,475	1.619.090,298	1.298.881,103	1.545.070,176	4.189.656,963	2.399.060,980	7.118.123,860
6,8	4,2	3,9	4,9	13,9	10,3	36,9

2002Q2	2002Q1	2001Q4	2001Q3	2001Q2	2001Q1	2000Q4
6.861.900	6.155.924	6.905.869	5.759.932	5.801.403	5.115.811	4.352.301
5.911.345	4.922.485	4.462.913	4.467.366	3.835.182	3.057.713	3.196.942
0.861470	0,799630	0,646240	0,775590	0,661070	0,597690	0,734540
4.101.289,0110	3.679.334,2160	4.127.568,8430	3.442.653,7570	3.467.440,5590	3.057.669,0770	2.601.326,7850
78.985.100	69.461.341	69.640.328	71.044.318	55.122.680	44.416.756	46.709.016
7,20	7,06	6,31	7,72	5,95	5,43	6,72
13.040.607,780	8.779.681,452	2.116.597,374	7.910.773,589	2.186.980,442	238.690	4.000.853,190
16,5	12,6	3,0	11,1	4,0	0,0	8,6

2005Q3	2005Q2	2005Q1	2003Q2	2003Q1	2002Q4	2002Q3
19.199.530	18.482.050	16.046.985	9.310.018	7.577.268	8.928.269	8.144.924
17.284.665	15.171.903	13.473.621	8.204.918	7.496.072	6.899.360	6.131.837
0,900260	0,820890	0,839630	0,881300	0,989280	0,772750	0,752840
11.475.367,0900	11.046.536,4600	9.591.122,4650	5.564.504,6580	4.528.857,3110	5.336.337,0990	4.868.139,6260
181.572.348	153.763.755	141.085.930	105.708.998	98.040.157	100.054.355	101.975.294
5,92	5,21	5,50	7,11	8,10	7,01	7,84
34.386.486,050	21.481.836,820	21.365.181,950	18.764.560,230	24.029.534,450	10.963.244,710	9.902.755,345
18,9	13,9	15,1	17,8	24,5	11,0	9,7

2007Q2	2007Q1	2006Q4	2006Q3	2006Q2	2006Q1	2005Q4
25.034.929	21.938.407	24.522.090	24.541.591	25.631.056	22.960.463	25.275.958
23.180.863	20.704.686	24.439.416	21.934.191	21.620.534	18.872.607	18.193.450
0,925940	0,943760	0,996620	0,893750	0,843520	0,821960	0,719790
14.963.126,8900	13.112.366,6600	14.656.608,2100	14.668.263,7000	15.319.426,0400	13.723.239,0700	15.107.187,4000
203.279.705	187.950.694	201.370.695	213.295.396	183.652.122	160.072.572	172.509.679
5,08	5,36	5,14	5,44	4,48	4,36	4,27
41.764.269,090	40.711.614,420	50.281.395,650	39.525.271,190	28.258.650,890	22.469.594,540	13.183.896,820
20,5	21,7	24,9	18,5	15,4	14,1	7,6

2010Q4	2008Q4	2008Q3	2008Q2	2008Q1	2007Q4	2007Q3
59.558.427	33.062.653	33.236.932	31.098.573	29.914.257	29.725.334	25.179.400
44.346.900	29.271.922	32.077.854	27.070.287	26.125.712	25.008.370	24.610.290
0,744590	0,885340	0,965120	0,870460	0,873350	0,841310	0,977390
35.597.476,2300	19.761.217,0700	19.865.381,5900	18.587.306,3400	17.879.452,1500	17.766.535,0600	15.049.475,8300
295.780.856	233.172.993	262.392.170	239.363.433	215.605.654	219.691.456	232.256.566
3,11	4,41	4,94	4,82	4,51	4,63	5,77
27.196.394,390	41.981.534,710	60.344.622,430	40.866.822,570	37.200.090,050	33.499.632,930	55.197.896,260
9,2	18,0	22,9	17,1	17,2	15,2	23,8

2013	2012Q2	2012Q1	2011Q4	2011Q3	2011Q2	2011Q1
67.755.894	66.488.949	58.924.227	65.369.352	62.912.543	64.718.210	57.133.869
105.579.273	51.249.904	47.790.460	49.505.734	51.830.779	49.395.541	45.813.721
0.641754	0,770800	0,811040	0,757320	0,823850	0,763240	0,801860
63.103.676,0000	39.739.779,6900	35.218.420,9400	39.070.607,8800	37.602.197,7100	38.681.426,9300	34.148.342,1600
1.809.713.087	349.630.197	327.995.443	341.217.671	350.597.825	317.048.480	289.198.028
3,18	3,29	3,48	3,26	3,49	3,06	3,17
114.295.364,900	37.883.014,280	43.801.064,390	34.092.598,840	49.629.354,900	32.851.899,140	36.957.754,520
7,3	10,8	13,3	9,9	14,2	10,4	12,8

2014	77.420.141	125.046.754	0,619130	74.739.194,0000	2.044.465.876	3,05	62.825.097,850	5,1
2015	94.464.630	130.607.305	0,723272	78.062.680,0000	2.337.529.940	3,12	420.748.619,200	17,9

Geliştirilmiş Parasal oran formülü eşitlik (2) gibi formülize edilmektedir.

$$(2) \quad Y_u = (1/\beta)Y_r [(ku+1) (C-krD)]/[(kr+1) (kuD-C)]$$

Tablo 5’de 1998-2018 dönemine ilişkin Geliştirilmiş Parasal Oran Yaklaşımı ile Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü hesaplamaları izlenebilmektedir.

Tablo 5: Geliştirilmiş Parasal Oran Yaklaşımı ile Kayıt dışı Ekonominin Büyüklüğü

Yıllar	$Y_u = Y_r * ((ku+1)(C-krD))/((kr+1)(kuD-C)) \quad ku=2$	Kayıt dışı (Yüzde)
1998	34.809.916,19	65,04
1999	46.165.765,04	58,97
2000	90.769.366,75	72,27
2001	93.251.231,04	52,84
2002	224.284.709,10	81,55
2003	370.691.944,80	103,93
2004	337.368.169,70	78,65
2005	442.152.513,70	90,9
2006	5.201.687.871	34,73
2007	14.532.994,35	49,44
2008	34.809.916,19	65,04

2009	46.165.765,04	58,97
2010	90.769.366,75	72,27
2011	93.251.231,04	52,84
2012	224.284.709,10	81,55
2013	370.691.944,80	103,93
2014	337.368.169,70	78,65
2015	442.152.513,70	90,9
2016	370.691.944,80	103,93
2017	337.368.169,70	78,65
2018	442.152.513,70	90,9

Zaman serilerinde ekonometrik analizlerde sahte regresyon sorunuyla karşılaşılması için durağan olmaları yani birim kök içermemesi gerekmektedir. Çalışmada Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilmiş olan ADF Birim kök testi kullanılacaktır.

ADF birim kök testinde sabit sayı ve zaman trendi içeren durumlarda tercih edilen bir yöntemdir. Kullanılan bir yöntemdir ADF testi eşitlik (a) ve (aa)'daki gibi ifade edilmektedir (Dickey ve Fuller,1981, s.1960);

$$(a) \quad \Delta X_t = \mu + BX_{t-1} + \sum_{i=1}^k \varphi \Delta X_{t-i} + u_t$$

$$(aa) \quad \Delta X_t = \mu + \alpha + BX_{t-1} + \sum_{i=1}^k \varphi \Delta X_{t-i} + u_t$$

Eşitlik (a) ve (aa) kullanılarak serilerin durağan olmadığını iddia eden boş hipotez ve serilerin durağan olduklarını söyleyen alternatif hipotez test edilmektedir. Sonuçlar Tablo 6'da izlenebilmektedir.

Tablo 6: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF	
	Sabit Terimli	Sabit Terimli ve Trendli
KD	-6,201 (2)	-7,267
GSYİH	-7,442(2)	-8,125
BA	-12,211(2)	-12,667
Δ KD	-12,211*(2)	-12,667*
Δ GSYİH	-14,198*(2)	-14,290*
Δ BA	-14,112*(2)	-14,125*

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 katsayıların anlam seviyesinde anlamlı olduğunu istatistiksel olarak ifade etmektedir.

Tablo 6 sonuçlarına göre, her iki değişken de gerek sabit terimli gerekse sabit terimli ve trendli birim kök içermekte olup birinci farkları alındığında durağanlık sağlanmıştır.

2.1. Granger Nedensellik Analizi

Ekonometrik analizlerde nedensellik analizleri değişkenler arasında neden sonucu ilişkisinin varlığını mevcut bir ilişki varsa hangi yönde olduğunu tespit etmek için kullanılmaktadır. (Yığıtbaşı, 2015: 293). Literatürde en fazla kullanılan nedensellik analizlerinden biri Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik analizidir. Eşitlik (b) ve (bb) ile formülize edilmektedir.

$$(b) \quad X_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_i Y_{t-i} + u_t$$

$$(bb) \quad Y_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_i X_{t-i} + u_t$$

X 'in tahminine Y 'nin gecikmeli değerlerinin eklenmesi, X 'in öngörü performansını artırması durumunda, Y , X 'in bir nedenidir şeklinde tarif edebiliriz. Granger nedensellik analizinde boş hipotez Y den X e nedensellik olmadığını alternatif hipotez de X den Y ye nedensellik ilişkisi olduğunu ifade etmektedir. Çalışmada kurulacak model eşitlik (c) ve (cc) gibidir.

$$(c) \quad KD_t = Y_0 + \sum_{i=1}^m y_i KD_{t-i} + \sum_{i=1}^m \varphi_i GSY\dot{I}H_{t-i} + \sigma_t$$

$$(cc) \quad GSY\dot{I}H_t = \Phi_0 + \sum_{i=1}^m y_i GSY\dot{I}H_{t-i} + \sum_{i=1}^m \xi_i KD_{t-i} + \varepsilon_t$$

Eşitlik (c) ve (cc) de şayet bu iki seri arasında bir nedensellik ilişkisi yoksa analiz sonuçları, istatistiksel olarak anlamlı olsa bile, iktisadi açıdan bir anlam ifade etmez. Bağımsız değişken olarak yer alacağına karar vermek için de nedenselliğin yönünün tespit edilmesi gerekecektir (Gujaratti 2004, s.697). Granger nedensellik sonuçları Tablo 7'de izlenebilmektedir.

Tablo 7: Granger Nedensellik Sonuçları

Nedensellik Yönü	F Değeri	Probability	Nedensellik Durumu
KD → GSYİH	0,70	0,12	Nedensellik Var
GSYİH → KD	4,16	0,11	Nedensellik Yok
KD → BA	0,64	0,02	Nedensellik Var
KD → BA	4,16	0,01	Nedensellik Var
GSYİH → BA	0,70	0,02	Nedensellik Var
BA → KD	4,33	0,24	Nedensellik Yok

Not: Yapılan bu analizin sonuçları %10 anlamlılık seviyesine göre değerlendirilmiştir.

Granger Nedensellik testi sonuçları Tablo 7 den izlenebilmekte olup kayıt dışılıktan ekonomik büyümeye nedensellik ilişkisi varken ekonomik büyümeden kayıt dışılığa nedensellik ilişkisi yoktur. Sonuçlara göre kayıt dışılık değişkeninden bütçe açıklarına nedensellik varken bütçe açıklarından kayıt dışılığa nedensellik ilişkisi yoktur. Ayrıca GYSİH değişkeni ile Bütçe açıkları değişkenleri arasında çift taraflı nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Nedensellik analizinin ardından kayıt dışı ekonominin ekonomik büyüme ve bütçe açığını nasıl etkilediğini belirlemek için en küçük kareler yöntemi kullanılarak regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon modeli eşitlik (3) deki gibidir.

$$(3) \quad GSY\dot{I}H = \beta_0 + \beta_1 KD + \beta_2 BA + \varepsilon_t$$

Tablo 8: Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Büyüme Ve Bütçe Açığına Etkileri

Bağımlı Değişken:GSYİH			
	Katsayı	t İstatistiği	Olasılık
KD	-0,282	1,98	0,02
BA	0,16	1,77	0,01
C	-0,311	-0,11	0,01

Sonuçlara göre kayıt dışılıkta 1 birim artış GSYİH'yı 0,28 birim azaltırken bütçe açığındaki 1 birim artış büyümeyi 0,16 artırmaktadır. Bu durum kamu harcamalarının büyüme arttırıcı etkisini akıllara getirmektedir.

Sonuç

Mali tablolarda yapılan hile ve aldatmalarla meydana gelen birçok ekonomik ve finansal kriz toplumsal gelişimin önünde engel olmaktadır. Kayıt dışılık nedeniyle, ekonomik faaliyetlerin vergilendirilmemesi kamunun finansman kaynağı sıkıntısı çekmesine ve topluma karşı sorumluluklarını yerine getirememesine neden olmaktadır. Bu sebeple kamu, vergi oranlarını ve sayısını yükseltmek durumunda kalmakta, dürüst mükelleflerin sırtına yüklenen vergi yükü kamuya güveni azaltmakta ve daha pek çok olumsuz sonuç doğurmaktadır.

Toplumsal kalkınmışlık seviyesine ulaşmak için etkili ve güvenilir bir vergi ve denetim sistemi oluşturulmalı kayıt dışı ekonomi minimuma indirilmelidir. Bunun yanı sıra, kayıt dışılığın sebepleri, ortaya çıkaracağı kayıpların büyüklüğü konusunda kamuoyunun eğitilmesi bu konu ile etkin mücadelede oldukça önemlidir. Son yıllarda ülkemizde kayıt dışı ekonomiyi azaltmak için Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından pek çok somut adımlar atılmaktadır. Vergilerdeki kayıp ve kaçakların önlenmesi için ilk adımda muhasebe meslek mensuplarının sorumluluklarını iyi bilmesi, görevlerini hakkaniyetle yerine getirmeleri gerekir. Muhasebe meslek odaları tarafından belirlenen ücretler muhasebe mensuplarını tatmin edici düzeyde olmalıdır. Aynı zamanda meslek mensuplarına odaları tarafından

sürekli eğitimler verilerek kayıt dışılık konusunda bilinçlendirilmeleri gerekmektedir.

Çalışmada kullanılan, kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemlerinden parasal oran yaklaşımı, kayıt dışı işlemlerin büyük bir kısmının nakit para ile gerçekleştirildiğini varsaymaktadır. Dolayısıyla, bir ekonomide nakit para tutulması ne kadar az ise kayıt dışı ekonomi büyüklüğünün de o kadar az olacağını tahmin etmek mümkündür. Sonuç olarak, devlet gerekli düzenlemeleri yaparak para hareketlerinin izlenebilirliğini sıkılaştırma, vergi denetimlerini arttırmalı ve özellikle muhasebe-vergi alanlarında bilgi teknolojisi kullanımını yaygınlaştırarak kayıt dışılıkla mücadelede somut adımlar atmış olmalıdır.

Kaynaklar

- Akalın, G., Kesikoğlu, F.(2007). *Türkiye'de Kayıt dışı Ekonomi ve Büyüme İlişkisi*, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 3(5), 71-87.
- Akkoç, F., Demir, S. (2011). *Kayıt Dışı Ekonominin Türkiye'deki Düzeyi İle Muhasebe Meslek Mensuplarının, Vergi Denetmenlerinin ve İşletme Yöneticilerinin Kayıt Dışı Ekonomiyi Algılamaları: Aydın İli Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26:1-12.
- Çarıkcı, O. (2018). *Kayıtlar İle Defterlerin Elektronik Ortamda Tutulmasının (Defter-Beyan Sistemi) Mali Müşavirler Tarafından Değerlendirilmesi*, Muhasebe ve Denetime Bakış, (55) : 119-140.
- Çetintaş, H., Vergil, H.(2003). *Türkiye'de Kayıt dışı Ekonominin Tahmini*, Doğu Üniversitesi Dergisi, 4 (1), 15-30.
- Daştan, A. (2017). *Muhasebenin Toplumsal Gelişime Katkısı: Türkiye'nin Muhasebe Bilgisi İhtiyacı*, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 31(5), 1253-1275.
- Derdiyok, T. (1993). *Türkiye'nin Kayıt dışı Ekonomisinin Tahmini*, Türkiye İktisat, Mayıs, TOBB Yayını, Sayı 13, 54-63.
- Elçin, R.Gerekan, B., Usta, M. (2018). *E-Fatura, E-Defter ve E-Arşiv Uygulamalarına Geçiş Sürecinde Yaşanan Sorunlar: Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Üzerine Bir Araştırma*, Mali Çözüm Dergisi, 28(146), 13-42.
- Feige, Edgar L. (1979). *How Big is the Irregular Economy?* (Çevrim içi)

- <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/05775132.1979.11470559>, Erişim Tarihi: 2.9.2019
- Gediz Oral, B., Fazlılar, T. ve Koç, Ö. (2015). *Kayıt dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Bir Öneri: Vergi Denetim Üst Kurulu*, SDÜ İ.İ.B.F. Dergisi, 20(2), 119-149.
- Gelir İdaresi Başkanlığı, (2010). *Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)*.
- https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/beyannamerehberi/Kayit_disi_2009tr.pdf
- Granger, C. W. J. (1969). *Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cros-Spectral Methods*. *Econometrica*, 37, 424-438.
- İlhan, G. (2007). *Vergi Ödemeyi Etkileyen Ekonomik Faktörler*, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi Sayı:12, 1-13. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868327.pdf>
- Kankılıç, N. (2015). *Kayıt Dışı Ekonomi (Sebepleri, Ölçüm Metotları, Boyutu ve Sonuçları)*, <http://dguder.org/nazim-kankilic-kayit-disi-ekonomi-sebepleri-olcum-metotlari-boyutu-ve-sonuclari>, 1-13.
- Kök, R., Şapçı, O. (2005). *Kayıt Dışı Ekonomi Ve Türkiye Ekonomisi'ndeki Büyüklüğünün Tahmin Edilmesi*, DEU İ.İ.B.F Dergisi, 1-30.
- Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik Ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3568.pdf>
- Us, V. (2004). *Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Ankara, 1-52.
- Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No:509) Resmi Gazete, No: 30923, Tarih:19.10.2019.
- Yiğitbaş, S. Bakır, (2015). *Türkiye'de Özel Sektör İşletme Kredilerinin Belirleyicileri*, Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı: 47, (Ocak-Şubat 2015), ISN:1694-528X, Kırgızistan, 287-297.